

тасынын үзү олдугу заман, үсҗан едөн фәһләләре олум чәзасы верилмәси барәсиндә ганун-лајһәси әлејһинә орада чох кәскин чыхыш едир. О заман сәнаједә машинларын тәтбиги сәјәсиндә ишсиз галап фәһләләр үсҗан едиб фабрикләрдә машинлары сындырырдылар. Фәһлә һәрәкәти башчыларындан Лудданын ады илә «луддачылар» адланан бу фәһләләрин е-дама мөһкүм олунмасы тәләб едилдириди. Бајрон палатадакы чыхышыны сонралар ше'рлә белә ифадә етмишиди:

Машын пулла Јараныр. Ушаг догмаг нулеуздур.
Инан һәјәти нәдир? — Чорабдан да учуздур.
Дар агачлары гурун, үсҗанкарлары асын, —
Азадлыг лөһәсини гој, бунлар тамамласың!
Гошунлар алај-алај, полисләр дестә-дестә
Ахышын үсҗан едөн тохучуларын үстә.
Машын сындыраларын гој сышсын сүмүкләри,
Тагалагдан учуздур инсанларын дәјәри...

Ә'јәнлары бу чүр кәскин гамчылајан Бајрон, бу пулла да кифәјәтләнемәјиб, фәһләләре е-дам чәзасы вермәк истәјәнләрин өзләринин е-дама лајиг олдуларыны идиә едир:

Көмәк истәјәнләрин бојнуна салыб илмәк,
О кәсләр ки, өлүмә лајиг көрүр онлары, —
Дүз олмәзми илмәјә кечсә өз бојунлары?!

Тамамилә тәбиңидир ки, белә үсҗанкар бир әһвали-руһијә саһиб олан бир адам, һәтта лорд да олса, ә'јәнлар буна дөзә билмәздиләр. Белә дө олду. Бајронун әлејһинә чиркин фитнә-фәсад, бөһтан вә ифтиралар башланыр. Аилә һәјәтиндә баш верән

Микајыл РЗАГУЛУЗАДӘ

БАЈРОН ВӘ МҮАСИРЛИК

АНАДАН ОЛМАСЫНЫН 180 ИЛЛИЈИ МҮНАСИБӘТИ ИЛӘ

ДУНЈА поезијасынын өлүмсүз сәнәткарларындан бири дө бөјүк инкилис шаири Чорч Гордон Бајрондур. Бајрон да, Јарадычылығы өз милли һудудларыны ашыб, үмумбәшәри, чаһаншүмүл мәнә вә әһәмијәт гаһанмыш бүтүн бөјүк сәнәткарлар кими, она көрә бөјүкдүр ки, әсәрләри заман вә мөһәкәтлә мөһудлашмыр. Бу әсәрләр һәр дөврдә, һәр өлкәдә хәјир илә шәрин, нур илә зүлмәтин, һагг илә һаһагын әбәди мубаризәсиндә биләваситә иштирак едир, буна көрә дө һәмишә мубасирдир.

Шаирин јашадыгы заман вә мүнәт — XIX әср — һәм Инкилтәрәдә, һәм дө бүтүн Авропада бөјүк ичтиман-сјәси чаһнашмаларын баш вердији, истисмар олунанларла истисмар едәнләрин, мүстәмләкәчиликлә милли-азадлыг һәрәкәтинын өлүм-дирим мубаризәсинә киришдији бир дөвр вә мүнәт иди. Бајрон бу мубаризәдә һәм гәләмлә, һәм дө гылынчла иштирак едилди.

Бајрон дунја поезијасында романтизм баниләриндән бири кими мөһшүрдур. Лакин мө'лумдур ки, романтизм — монолит, јекчинс әдәби мөктәб дејил, чох мүхтәлиф, һәтта бир-биринә дабан-дабана зидд чәрәјәнларла малик бир јарадычылыг үслубдур.

XIX әсрнин әввәлләриндә демәк олар ки, бүтүн дунја инчәсәнәтиндә һәким үслуб олан романтизм, милли — мөһәлли шәраитә көрә, сәнәткарларын ичтиман вә фәрди хүсусијәтләринә көрә чох мүхтәлиф шәкилләрдә мөјдәна чыхырды. Бәзиләри һәјәт вә мүнәтдә баш верән кәскин сјәси чаһнашмалардан, милли азадлыг вә синфи ворушмалардан горхуја дүшүб, динч вә сакиг һәјәт һәсрәти илә узак кечмишләри хатырлајыр, мөдәнијәти бәшәријәт үчүн бир бәла кими гәләмә верир, ибтидан һәјәти идеаллашдырырдылар. Онлар, тәбиәти чәмијјәтә гаршы гојурдулар. Бәзиләри дини, өвлијалары, пејгәмбәрләри, үмумијјәтлә дини, дин мүһәһидләринә тәрифләјиб мистисизмә ујур, тәрки-дунјалыгы тәблиг вә тәрәннүм едилдиләр. Бәзиләри пассив сәјрчиликдә, һәјәтдан узаклашмагда, сәмаларда сәјр етмәкдә тәсәлли ахтарырдылар.

Лакин Бајронун романтизми бунлардан тамамилә фәрғли олараг үсҗанкар, мубариз, һәтта ингилабчы бир романтизм иди. Бу да романтизмни ајрыча вә чох гүввәтли бир голудур. Бу романтизм дунја әдәбијәтиндә һәм дө «Бајронизм» ады илә мөһшүрдур. Бунун вә олдуғуну көрмәк үчүн Бајронун һәјәт вә јарадычылығыны ән үмуми бир шәкилдә нәзәрән кечирмәк кифәјәтдир.

Бајронун чәмијјәтлә, јә'ни өз ичтиман-сјәси мүһити илә илк чидди конфликтти бурадан башлајыр ки, о, әслән бир инкилис лорду, јә'ни ә'јән олдуғу һалда, оңдара гаршы мубаризәјә киришир.

Һәлә кәч јашларында ирсијәтлә лордлар пала-

бир конфликтти — шаирин арвадындан ајрылмасыны бәһанә едиб, она елә дөзүлмәз бир шәраит јарадырлар ки, шаир, ана јурдуну һәмишәлик тәрк етмәк олур. Амма ә'јәнлар әлејһинә, онларын әсас кәлир мәнбәји олан мүстәмләкәчилик әлејһинә, үмумијәтлә истисмар әлејһинә мубаризәни даһа кәскин сурәтдә давам едилдирир. Шаир о заманкы Инкилтәрәдә һөкмран олан капитализмни үмумиләшдирилмиш сурәтини «һөкмран» ады алтында белә сәчијјәләндирир:

Мүлкүнүн һудуду јох, һәр јери чапыр-чалыр,
Талајыр, һийдән, Чиндән, Сәрәндидән бач алыр:

Дунјада һара бахсан рөвандыр онун һөкмү.
Онунчун далгаланыр зәмиләр дәннз кими...
Онлардыр ганун гојан, низам-гајда гуранлар,
Дөвләтләри — тахлары гуранлар, учуранлар...

Бу мисралар бизим заманымызда фаңиләр төрдән империализми, башга халқларын доғма јурдуна сохулуб орада јени ганун-гајда гојанлары, һөкүмәтләри јыхыб өз истәдикләри кими гуранлары да тамамилә дүзкүн сәчијјәләндирир.

Бајрон өз өлкәсиндән говуландан сонра да азадлыг мубаризни кими, башга өлкәләрдә һәм гәләми, һәм гылынчы илә ворушур. Бу фикри, јә'ни һарада олурса-олсун азадлыг уғрунда мубаризәнин зәрури, һәјәти еһтијәч олдуғуну бир ше'риндә шаир белә тәблиг едилди:

Нә олар? Өз јурдунчун јохса дөјүш фүрсәти
Гоншунун јурду үчүн воруш, олайда имкан.
Јуванын азадлыгы, Романын шан-шөвкәти —
Уғрунда воруш. Ја өл, ја да ки, зәфәр газан!..
...Һимни азадлыгыјучун олур-олсун, вә фәрғи, —
Дөјүшдә гәһрәмәһлиг кестәрсин кәрәк инсан!

Анчаг Бајрон ворушманы, мубаризәни мүчәррәд вә үмуми мөһфум кими алмыр, гәһрәмәһлиг үмумијјәтлә һәр һансы бир мубаризәдә чаһфәшанлыг етмәк кими тәрифләмир. О мубаризәләри бир-бириндән ајырыр, гәһрәмәһлиг да јалныз азадлыг мубаризәсиндә мөрдлик вә фәдакарлыг кими гиймәтләндирир:

Јалныз азадлыг һәрби мүгәддәс ола биләр!
Шан-шөһрәтүн оларса, — мубаризәјә һеч кәс
Гыргындан башга әсла өзкә ад верә билмәз!

Бајронун милли-азадлыг мубаризәсини мөвзусунда јаздыгы әсәрләрдә илк мурачиәт етдији өлкә Испанијадур. Чүнки о заман Испанија бүтүн Авропада Наполеонун истила едиб ишғал алтына алдыгы өлкәләр арасында өз азадлығына говушмағ үчүн үсҗан галдырмыш биринчи өлкә иди:

Еј Испанија, беләјмиш сәнин дө бәхтин... јенә
Әсир халг, азадлыгчүн гәт етди ворушмағи.
Крал гачды, забитләр тәслим олду дүшмәнә,

Анчаг ади әскәрләр мөһкәм тутур бајрағи.
Она һәјәти верән ана вәтән торпағи —
Чашындан да әзиздир — ана вәтән, һурријәт...!
Бу јолда һәр бир шеји фәда едәр о, әлбәт!

Бу мисралардан ајдын көрүнүр ки, Бајрон гәһрәмәһлиг халғда, халғын нумәјәндәләри олан ади дөјүшчүләрдә көрүр. Өлкәни фәләкәтдә гојуб гачан кралы; дүшмәнә тәслим олан горхаг забитләри һәғәрәтлә пәсләјир.

Гәһрәмәһ Испанија халғына шаирин јүз илдән артыг бундан әввәл етдији бу мурачиәт, инди дө муасир бир чагырыш кими сәсләнир. Чүнки испан халғы инди дө гәддар Франко режиминә гаршы азадлыг мубаризәси апарыр.

Бајронун бу чүр муасир чагырыш кими сәсләнән әсәрләриндән бири дө, вахты илә јуна халғынын өз милли азадлығы уғрунда османлы императорлуғуна гаршы мубаризәсинә һәср етдији «Коринф мубасирәси» поемасындан алынмыш бу парчадыр:

Зүлмәтдә олса да о бөјүк дијар,
Онларын өлкәси — дилләрдә шүар!
Онларын адыјла, шәрәфләријлә
Дунјалар дурдугча бу өлкә јашар.
Кимни үрәјиндә варса мөтанәт,
Јуна торпағынын огуллари тәк, —
Бахыб бу өлкәдән көтүрсүн ибрәт,
Кечсин һүчүмләрә вәчдә кәләрәк.
Һеч вахт увутмасын бирчә күн, бир ан
Дост илә достлуғу, јадла јадлығы.
Ја версин дөјүшдә чашыны гурбан,
Ја керн гајтарсын о азадлығы.
(Тәрчүмә А. Аслановундур).

Гәһрәмәһ јуна халғы инди өлкәдә гәддар истибад режимни гурмуш гәһли полковникләр хунтасына гаршы гәһрәмәһлиг мубаризә апарыр. Буна көрә дө бу мисралар чох чәфалар чөкмиш инди јуна халғыны санки әсрләр ардындан мубаризәјә вә гәләбәјә сәсләјир.

Бајронун јарадычылығындан данышанда, јери кәлмишкән марағлы бир чәһәти дө гејд етмәк лазымдыр. Бир романтик шаир олмағ етибары илә Бајрон да мүнәтиндә көрмәдији азад, аһәңкар чәмијјәти бә'зән өз хәјәлиндә јаратмаға чалышмышдыр. Бу, нөгтеји-нәзәрән онун «Ада» ады поемасы хүсусән марағлыдыр. Бу әсәрдә Бајрон белә бир чәмијјәт тәсвир едилди:

Ордадыр гануна јад азадәлик, һурријәт,
Ордадыр ана гојну, пак, илаһи тәбиәт.
Орда зәминдә гул тәк лазым дејил ишләмәк,
Ағачларда мөјвә төк јетишир һазыр чөрәк.
Торпаға верки-төјчү едилмәјибдир ичад,
Орда гызыл дөврүдүр, анчаг гызыл пула јад...

Чох марағлыдыр ки, Бајронун бу хәјәли азад чәмијјәти бизим бөјүк Низаминин «Игбалнамә»дә тәсвир етдији белә бир чәмијјәтә чох бәнзәјир.

Әлбәттә, биз Бајронун һәр һансы бир шәкилдә Низами јарадычылығы илә әлағәдар олдуғуну идиә етмирик. Лакин XII әср Азәрбајчан мүтәфәккир шаири илә XIX әср ингилабчы романтик инкилис шаиринин идеал азад чәмијјәт тәсвириндә бир-биринә бу гәдәр јахын бир нәтичәјә кәлиб чыхмалары, һәр һалда марағлы, әләмәтдәр бир әдәби һадисәдир.

Бөјүк шаирин јарадычылығыны мүтәрәгги дунја мөдәнијјәтинин гәдир-гијмәтини билән бүтүн совет халқлары кими азәри халғы да јүксәк гијмәтләндирир. Һәлә отузунчу илләрдә халг шаиримиз Рәсул Рза истә-дадлы шаир Микајыл Мүшфиғлә бирликдә Бајронун мөһшүр «Шилјон мөһбусу» әсәрини тәрчүмә етмишдир. Сонралар, Бөјүк Вәтән мубаризәси илләриндә бу сәтирләрин мөәллифи, Бајронун «Прометей» поемасыны вә бир нечә башга ше'рини инсанлары мубаризәјә руһландыран әсәрләр кими тәрчүмә едиб, һағғында бир нечә мөғалә дө јазмышдыр. Бајронун әсәрләри Азәрбајжан мөктәбдиләринин дәрсликәринә дахил едилмишди. Нәһәјәт 1959-чу илдә Бајронун мөһшүр әсәрләриндән сајылан «Шәрг поемалары» — «Навар», «Абидос кәлини» вә «Коринф мубасирәси» дө азәри дилиндә нәшр едилмишдир. Шаирләримиздән Бәхтијар Ваһабзадә, Аслан Асланов вә Новруз Кәңчәли бу әсәрләри инкилисчә сәтри тәрчүмә әсасында охучуларә тәғдим етмишләр. Филоложик елмләр намизәди Исмихә Рәһимов Бајронун јарадычылығы вә «Шәрг поемалары» һағғында китаба әтрафлы бир мүгәддәмә јазмышдыр.

Һәғгы сәнәткарларын јарадычылығында ән гијмәтли чәһәтләрдән бири дө будур ки, онларын әсәрләри јалныз бәдин гијмәти илә дејил, мөзәмун етибары илә дө һәмишә мубасир сәсләнир. Онлар заман вә мөһәкәтләрини ашыб бүтүн нәсилләрә хитаб едилләр. Бајрон да белә сәнәткарлардандыр.